

מעמד השפה הערבית

שילוט דרכים בערבית

בג"ץ 4438/97 עדאלה ואח' נגד משרד התחבורה ואח';
העתירה הוגשה ביולי 1997; פסק הדין ניתן בפברואר 1999

ביולי 1997 הגישה עדאלה לבית המשפט העליון עתירה נגד משרד התחבורה, משרד התשתיות וחברת מע"צ, עקב האפליה הנקוטה בשילוט בדרכים: רוב שלטי הדרכים היו בשפות העברית והאנגלית בלבד. העתירה הוגשה בשמה ובשם האגודה הערבית לזכויות האדם. שלטי ההכוונה ליישובים הערבים היו אמנם לרוב בשפה הערבית, אך זאת רק בשלטים המוצבים בסמוך ליישובים עצמם, וגם זאת לא תמיד.

בעתירה זו טענה עדאלה, כי בהעדר השפה הערבית מרובם של שלטי הדרכים, מפרה הממשלה את הוראת סעיף 82 לדבר המלך במועצה (1922), הקובעת כי השפה הערבית היא שפה רשמית במדינה. עדאלה טענה כי מדיניות זו מהווה גם הפרה של המשפט הבינלאומי, המחייב כל מדינה לכבד את שפות המיעוטים החיים בה. כן נטען, כי העדרם של שלטים בדרכים בשפה הערבית מסוכן מבחינה בטיחותית, וכי חיזוק לכך נמצא בממצאי מחקר שנערך בטכניון.

בתשובתה לעתירה טענה המדינה, כי הוספת השפה הערבית לשלטי הדרכים תיצור "יער" של כיתובים ותגרום לבלבול. על כך השיבה עדאלה, כי מחקרים הראו ששלטים בשלוש שפות אפקטיביים בדיוק כמו שלטים בשתי שפות, וכי אם המדינה רואה צורך בשלטים בשפה האנגלית, שאינה שפה רשמית, אז ודאי שיש צורך בהוספת השפה הערבית לשלטים.

בנובמבר 1998 התקיים דיון בבית המשפט הגבוה לצדק. בדיון ביטאו השופטים

כויות תרבותיות

של העדפה מתקנת על מנת להגדיל את מספר העובדים הערבים בה. בתשובתה ציינה מע"צ, כי היא מקבלת עובדים אך ורק על פי כישוריהם, השכלתם ויכולת הביצוע שלהם, וכי ממילא קבלתם של עובדים חדשים מוקפאת מטעמים תקציביים.

שילוט רחובות בשפה הערבית בערים המעורבות

בג"ץ 4112/99 עדאלה ואח' נגד עיריית תל אביב-יפו ואח'; העתירה הוגשה ביוני 1999; צו על-תנאי ניתן בפברואר 2000

ביוני 1999 הגישה עדאלה, יחד עם האגודה לזכויות האזרח בישראל, עתירה לבית המשפט הגבוה לצדק בדרישה, כי בערים ה"מעורבות" – תל אביב-יפו, חיפה, רמלה, לוד, עכו ונצרת עילית – יוסף כיתוב בשפה הערבית לכל השלטים המוצבים מטעם העיריות. העותרות טענו, כי העדר כיתוב בערבית מהווה הפרה של הוראות סעיף 82 לדבר המלך במועצה (1922), וכי נוהג זה יוצר אפליה כלפי בני המיעוט הערבי המתגוררים בערים אלו, שכן יש בכך כדי להגביל את נגישותם למוסדות ולאזורי מגורים המצויים בתחומיהן.

בפברואר 2000, לאחר שמיעת טענות הצדדים, הוציא בית המשפט צו על-תנאי נגד עיריות אלו, להוציא עיריית עכו, שהסכימה לאמור בעתירה. הצו הורה להן להשיב על טענות העותרות בתוך 90 יום. בעקבות זאת, ועקב חשיבותה הציבורית והמשפטית של הסוגיה, הצטרף היועץ המשפטי לממשלה כמשיב לעתירה.

מתשובת היועץ המשפטי לממשלה עולה עמדתו העקרונית בסוגיה זו: לטענתו השפה הערבית היא אמנם שפה רשמית במדינת ישראל, בהתאם לסעיף 82 לדבר המלך במועצה (1922), אולם החובה ביחס

תמיכה בעמדות עדאלה, וציינו את עובדת היותה של הערבית שפה רשמית ושפת האם של חלקים גדולים באוכלוסייה. הם גם עמדו על חשיבותה הסמלית של הצבת שלטים בשפה הערבית. באותו דיון הוציא בית המשפט צו על-תנאי, שהורה למדינה לנמק בתוך 60 יום מדוע היא לא תפעל לשינוי המצב ברוח העתירה. כן הורה בית המשפט למשרד התחבורה, למע"צ ולמשרד התשתיות הלאומיות להגיש לוח זמנים לביצוע השילוט בשלוש שפות שיהיה קצר מחמש עד שבע שנים, כפי שהציעה המדינה.

בפברואר 1999 הוגש לוח זמנים מקוצר לביצוע השילוט בשפה הערבית בכל שלטי הדרכים בארץ: המדינה התחייבה להציב בתוך שנתיים שילוט בערבית לאורך ארבעת הכבישים המהירים, ובתוך חמש שנים – בכל הדרכים בארץ. נוסף על כך חויבה המדינה לשלם לעדאלה הוצאות משפט בסך 7,500 ש"ח.

עד סוף שנת 1999 הוחלפו כ-3,800 שלטי דרכים, שהם כ-30% משלטי הדרכים במדינה, וכעת מופיע בהם כיתוב בשפה הערבית. למרבה הצער, השפה הערבית משובשת לחלוטין בשלטים רבים. עדאלה כבר פנתה למע"צ בנושא זה, ובכוונתה להמשיך במעקב.

בעת המעקב אחרי ביצוע הוראת בית המשפט גילתה עדאלה, כי מבין 855 העובדים במע"צ, רק 29 הם ערבים (3.5%). מבין אלה, רק 14 היו עובדים קבועים. עוד נודע, כי מבין 174 המהנדסים המועסקים במע"צ, רק 1 הוא ערבי, וכי בהנהלת מע"צ לא מועסק שום עובד ערבי.

בעקבות ממצאים אלו פנתה עדאלה להנהלת מע"צ בו מחתה על מצב זה, והדגישה כי מדיניות זו מפרה את האמור בחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, תשמ"ח-1988. בפנייה, נדרשה מע"צ לנקוט מדיניות

אליה קיימת רק באזורים שקבע הנציב העליון בצו. הואיל והנציב העליון לא הוציא צו כזה, הרי שהדיון בכך צריך להתקיים במסגרת שיקול הדעת של העיריות כאשר הן מפעילות את סמכויותיהן. עוד הוסיף היועץ המשפטי לממשלה, כי מעמד השפה הערבית אינו זהה למעמד השפה העברית, וכי לשפה העברית עדיפות על פני השפה הערבית. להוכחת טענתו הביא כמה דוגמאות מן החקיקה, והתבסס על הטענה שמדינת ישראל היא מדינה "יהודית ודמוקרטית".

היועץ המשפטי לממשלה טען כי השפה העברית היא השפה הרשמית העיקרית של המדינה בעוד שהשפה הערבית היא שפה רשמית שנייה. בתשובתו פירט היועץ כמה אמות מידה להפעלת שיקול הדעת של העיריות אשר בתחומי השיפוט שלהן חיה אוכלוסייה ערבית שהיא מיעוט ניכר: הבחנה בין צירים ראשיים לבין כבישים צדדיים; החובה לקבוע שילוט בערבית חלה בעיקר באזורים שבהם ישנה אוכלוסייה גדולה דוברת ערבית; צריך להיות שילוט הכוונה בשפה הערבית למוסדות ציבוריים ובתוכם; יש לקבוע פרק זמן סביר להחלפת השילוט.

תשובות העיריות היו ברוח עמדת היועץ המשפטי לממשלה. במהלך הדיון, העיר נשיא בית המשפט העליון, השופט אהרון ברק, כי מן הראוי שיהיה שילוט בערבית בתל-אביב כפי שמן הראוי שיהיה שילוט בעברית בעיר אום אלפחם. בית המשפט ביקש מנציגת היועץ המשפטי לממשלה להשלים את טיעוניה בכתב תוך שלושים יום ולהתייחס לשאלות שעלו במהלך הדיון.

ב-30 בדצמבר 2000 הגיש היועץ המשפטי את הודעתו, בה הוא חזר על עמדתו המקורית: שתי השפות, העברית והערבית, נחשבות אמנם כשפות רשמיות במדינה,

אולם לשפה העברית יש מעמד בכורה על פני השפה הערבית. מכל מקום, דעתו היא שאין כל חובה משפטית המוטלת על העיריות להשתמש בשפה הערבית בכל המרחב העירוני שלהן. עדאלה והאגודה לזכויות האזרח הגישו בינואר 2001 את תגובתם להודעה זו, וחזרו וטענו כי יש לכבד את מעמדה של השפה הערבית כשפת המיעוט הערבי וכשפה רשמית וכי על בית המשפט להכריע בעתירה זו. העתירה תלויה ועומדת בפני בית המשפט.

שילוט בשפה ערבית בנמלי הים והאוויר ובתחנות הרכבת

במאס 1999 פנתה עדאלה לרשות הנמלים והרכבות ולרשות שדות התעופה, בדרישה כי בתחנות הרכבת ובכל נמלי הים והאוויר יוצבו שלטים בשפה הערבית. דרישה זו באה לאחר חודשיים של חילופי מכתבים עם שתי רשויות אלו. רשות הנמלים והרכבות לא טרחה להשיב על פניות עדאלה, ואילו רשות שדות התעופה השיבה כי אינה חייבת להציב שלטים בערבית. בפניותיה אלו התבססה עדאלה על סעיף 82 לדבר המלך במועצה (1922). נוסף על כך ציינה עדאלה, כי העדר שילוט בשפה הערבית בנמלי הים והאוויר ובתחנות הרכבת מהווה אפליה נגד הנוסעים הערבים.

ביולי ובאוגוסט 1999 השיבה רשות הנמלים והרכבות על פנייתה האחרונה של עדאלה, והודיעה כי תתחיל מייד בהוספת שלטים בשפה הערבית בכל הנמלים במדינה, ותחילה בנמל חיפה. מאוחר יותר הודיעה, כי הוציאה מכרז לביצוע עבודות אלו ואף החלה לקבל הצעות מחיר.

לגבי השילוט בשפה הערבית בתחנות הרכבת הגיעה תשובה מעורפלת. רשות הנמלים והרכבות הודיעה לעדאלה, כי

ובחיפה, כך שיישאו כתובות בשלוש שפות – עברית, ערבית ואנגלית.

חובת פרסום הודעות מטעם רשם המפלגות בשפה הערבית

בג"ץ 989/99 עדאלה ואח' נ' רשם המפלגות; העתירה הוגשה בפברואר 1999; פסק הדין ניתן בפברואר 1999

בפברואר 1999 עתרה עדאלה לבית המשפט העליון בשמה, ובשם פעילה פוליטית ערבייה שאינה קוראת עיתונים בשפה העברית, נגד רשם המפלגות, כיוון שהרשם פרסם את ההודעות בדבר רישום מפלגות חדשות אך ורק בעיתונים בשפה העברית. העתירה הוגשה בעקבות סירובו של רשם המפלגות להיענות לדרישת העיתון "אלאתחאד", העיתון היומי היחיד בישראל בשפה הערבית, לפרסם את המודעות על גבי עמודיו. הרשם הודיע ל"אלאתחאד", כי מאז שנכנס לתוקפו חוק המפלגות, תשנ"ב-1992, מתפרסמות המודעות רק בשפה העברית. לטענת הרשם, הנימוקים היחידים לבחירת עיתון לפרסום הם הבאת המידע לידיעת הציבור, וכי בסופו של דבר כל האזרחים יודעים על דבר קיומן של מפלגות חדשות, כיוון שהתקשורת מדווחת על כך ממילא.

בעתירה טענה עדאלה, כי נוהגים אלו של הרשם מפריים את הוראת החוק הקובעת כי השפה הערבית היא שפה רשמית במדינה, ופוגעים בחופש המידע של האזרחים הערבים שאינם קוראים עיתונים בעברית – ובזכותם לקחת חלק בהליך הפוליטי.

בתגובה על העתירה הודיעה פרקליטות המדינה, כי מכאן ואילך יפרסם רשם המפלגות את המודעות בערבית, על אף שהחוק אינו מחייב אותו במפורש לנהוג כך. בית המשפט אישר בכך חלק מסעדי העתירה, אולם נמנע מלהורות לרשם

רכבת ישראל היא חלק מרשות הנמלים, ולפיכך התשובה שנשלחה ביחס לנמלים תקפה גם ביחס לרכבות. עוד נאמר במכתב, כי "רכבת ישראל נערכת בהתאם, וכל השלטים החדשים אשר יוצבו, יוצבו על פי חוק".

עדאלה ממשיכה לעקוב אחר ביצוע התחייבות זו, ובכוונתה לפעול להצבת שילוט בשפה הערבית גם בתחנות הרכבת. רשות שדות התעופה השיבה על פנייתה של עדאלה רק בינואר 2000. היא הודיעה כי תתחיל להציב בהדרגה שלטים בשפה הערבית בנמל התעופה בן-גוריון, גם במסוף הנוסעים הקיים וגם במסוף החדש ההולך ונבנה. בנוסף, הודיעה הרשות כי תוסיף כתובות בערבית לשלטים המוצבים במסופים היבשתיים בגבולות ישראל עם ירדן ועם מצרים. עם זאת, טענה רשות שדות התעופה, חרף דרישת עדאלה כי כיתוב בשפה הערבית יוסף לכל השלטים הקיימים, כי במרבית המסופים היבשתיים קיים שילוט בשפה הערבית, וכי בנקודות שבהן לא קיים שילוט כזה, ימוקם שילוט בשפה הערבית רק "לפי הצורך".

בסוף ינואר 2000 ביקשה עדאלה כי יועבר אליה לוח זמנים לביצוע התחייבויות אלה, ודרשה כי כתובות בשפה הערבית יתווספו גם בנמלי התעופה האחרים בארץ.

במארס 2000 מסר היועץ המשפטי של רשות שדות התעופה לעדאלה, כי הרשות מתכננת מחדש את כל השלטים באזור הטרמינל החדש (נתב"ג 2000), שבנייתו אמורה להסתיים במהלך שנת 2002, וכי בטרמינל הקיים יוחלף השילוט בהדרגה במהלך השנים הקרובות במגמה שכל שלט יהיה תלת-לשוני.

לגבי שדות התעופה הפנים-ארציים הודיעה רשות שדות התעופה בספטמבר 2000, כי היא תחליף את השילוט בשדות התעופה הפנים-ארציים בתל אביב

לפרסם בשפה הערבית את כל ההודעות שכבר פרסם קודם לכן בעברית.

החובה לפרסם מודעות מממשלתיות בעיתונים בשפה הערבית

בדצמבר 1999, הורה היועץ המשפטי לממשלה, בעקבות פניית עדאלה מאוקטובר אותה שנה, כי על משרדי ממשלה לפרסם מודעות המזמינות ארגונים שונים להגיש בקשות לתמיכה כספית גם בעיתונים בשפה הערבית. פניית עדאלה באה בעקבות מודעות שפרסם משרד החינוך בעיתונים בשפה העברית, ובהן פנייה כזו.

עדאלה פנתה בשם ארגון אתג'אה – איחוד עמותות ערביות, ארגון-הגג של העמותות הערביות בישראל, וטענה כי מחובתן של רשויות המדינה לפרסם מודעות גם בשפה הערבית, כיוון שזו שפה רשמית במדינה, וכי פרסום בשפה העברית בלבד מצמצם את נגישותם של עמותות וארגונים לא-ממשלתיים ערבים למידע זה. עדאלה דרשה, כי משרד החינוך יקפיא את הזרמת ההקצבות עד לפרסום המודעות בשפה הערבית, וכי ידחה את התאריך האחרון להגשת הבקשות.

ימים אחדים לאחר פניית עדאלה הקפיא משרד החינוך את ההקצבות, ומייד אחר כך פורסמו מודעות אלה גם בעיתונות הערבית.

בעקבות פניית עדאלה בעניין הבקשות לתמיכה כספית, בראשית שנת 2000, היועץ המשפטי לממשלה הורה לכל משרדי הממשלה, בחוות דעת מנומקת, לפרסם גם בעיתונות הערבית את כל המודעות מטעם הממשלה – כלומר, מכרזים, פניות לקבל הצעות וכיוצא באלו, וזאת בעת ובעונה אחת עם הפרסומים בעיתונות העברית.

היועץ המשפטי לממשלה הודיע לעדאלה כי הוא עומד לפרסם הנחייה מפורטת בעניין זה, וציין, כי הפרסום בשפה הערבית נובע בראש ובראשונה ממעמדה של הערבית כשפה רשמית, וכן מעקרון השוויון, והוסף כי מאחר שמיעוט גדול במדינה דובר ערבית, יש לפרסם מודעות גם בשפה זו.

פרסום מודעות לציבור בשפה ובעיתונות הערבית

ביולי 2000, הגישה עדאלה, בשם תושבים ערבים מחיפה, תביעה לבית המשפט המחוזי, למתן צו הצהרתי, לפי מדיניות עיריית חיפה, שלא לפרסם בשפה ובעיתונות הערבית את המודעות לציבור, אותן היא מפרסמת כדבר שבשגרה בשפה ובעיתונות העברית הנה בלתי חוקית.

עדאלה טענה, כי מדיניות העירייה מפרה את עקרון השוויון, הזכות לכבוד והזכות לקבל מידע חיוני ולהינות משירותי העירייה, כלפי הערבים תושבי חיפה, שהערבית הינה שפת אמם, ואף גורמת לסיכון בטיחותי חמור.

בית המשפט המחוזי העביר את התביעה לבית המשפט העליון לאחר שקבע כי נושא הסמכות העניינית בעניין זה אינו ברור. העתירה תלויה ועומדת בפני בית המשפט.

הדרישה לתרגום מסמכים רשמיים מהשפה הערבית לשפה העברית

במאי 1999 הודיעה עיריית נצרת עילית לבני זוג צעיר שביקשו הנחה בארנונה, כי עליהם להמציא לה תרגום לעברית של תעודת הנישואין שלהם, הכתובה ערבית, מאושר בידי נוטריון.

עדאלה פנתה לעירייה ותבעה כי דרישה

תרגום בחינות הבגרות לשפה הערבית

בסוף שנת הלימודים 7-1996 נודע לתלמידים ערבים, כי משרד החינוך יערוך בחינת בגרות בסוציולוגיה רק בשפה העברית. הנימוק היה מחסור בתקציב לתרגום הבחינה לשפה הערבית.

ביולי 1997 פנתה עדאלה למשרד החינוך בעניין זה. בעקבות הפנייה הורה משרד החינוך על תרגום הבחינה לערבית. והתלמידים אכן נבחנו בשפתם.

הארכת זמן בחינת לשכת עורכי הדין לנבחנים ערבים

עד ראשית 1997 נאלצו נבחנים ערבים בבחינות לשכת עורכי הדין לסיים את הבחינה באותו פרק זמן שהוקצה לכלל הנבחנים, על אף שהבחינות נערכות בשפה העברית, שאינה שפת אמם. עובדה זו הקשתה עליהם מאוד, ואף יצרה תנאי התמודדות לא שווים בינם לבין שאר הנבחנים.

עדאלה, כמו גם מספר עורכי דין ערבים, פנו ללשכת עורכי הדין, וביקשו לתת לנבחנים שפת אמם ערבית הארכת זמן בעת הבחינה.

באפריל 1997 הודיעה לשכת עורכי הדין כי בכוונתה להיענות לבקשה זו, ומאז ואילך נהנים נבחנים ערבים מתוספת של שעה לזמן הבחינה.

שירותים בנקאיים בשפה הערבית

ב-1998 פנתה עדאלה לבנק הפועלים ולשר האוצר, והציעה כי פרסומי מידע מטעם הבנק, טפסים רשמיים והוראות הפעלה של המכשירים האוטומטיים יהיו גם בשפה

זו תבוטל, וטענה כי לדרישת העירייה לא היה כל יסוד חוקי, היות שהערבית היא שפה רשמית במדינה. עוד ציינה עדאלה, כי חובה על רשות מקומית או רשות ממשלתית לקבל מסמכים בשפה הערבית, במיוחד כאשר המסמכים הם אישורים רשמיים מטעם המדינה, כמו במקרה זה. כן ציינה במכתב עלותם הגבוהה של שירותי תרגום נוטריוניים.

עיריית נצרת עילית דחתה את פנייתה של עדאלה. אולם בעקבות הפנייה, הוציא היועץ המשפטי לממשלה, בנובמבר 1999, הוראה בעניין זה לכל היועצים המשפטיים ברשויות המקומיות ובמשרדי הממשלה, לפיה אין לדרוש תרגום לעברית למסמכים בשפה הערבית, והודיע כי יפרסם הנחיה רשמית בהתאם.

תרגום לשפה הערבית בבתי הדין לעבודה

בינואר 1999 הפנה ארגון "קו לעובד", המגן על זכויות עובדים פלסטינים וזרים, את תשומת לב עדאלה לכך שבתי הדין לעבודה הורו לפלסטינים תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה להמציא להם תרגום לעברית של מסמכים שהגישו במסגרת הדיון בתביעותיהם. לא זו בלבד, בתי הדין אף דרשו מהתובעים הפלסטינים להביא, מטעמם ועל חשבונם, מתורגמנים לעברית שיתרגמו את עדויותיהם עבור בתי הדין.

עדאלה פנתה למנהל בתי המשפט בעניין זה, וטענה, כי תרגום המסמכים והבאת מתורגמנים הם מחובתו של בית הדין, מאחר שהערבית היא שפה רשמית במדינה. בתשובה לפניית עדאלה הורה נשיא בית הדין הארצי לעבודה לכל בתי הדין לדאוג לתרגום מסמכים ולהביא מתורגמנים על חשבון המדינה, בכל עת שהדבר יידרש.

הזכות לחינוך

חוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953 מאפשר את קיומם של שני זרמים בחינוך בישראל: החינוך הממלכתי והחינוך הממלכתי-דתי. עם זאת, הוא אינו מאפשר את קיומו של זרם חינוך ממלכתי-ערבי, שיענה על צרכי הקהילה הערבית בתחומי השפה, ההיסטוריה, התרבות והזהות הלאומית המשותפות לבניה ובנותיה.

הן בהגדרתה והן בדרכי פעולתה של מערכת החינוך בשפה הערבית, אין כמעט ביטוי לזהות הפלסטינית של התלמידים הערבים: הם לומדים מעט מאוד היסטוריה פלסטינית וערבית, וכך גם לגבי הספרות והתרבות הערבית. תלמיד ערבי לומד שעות רבות יותר תנ"ך וטקסטים בשפה העברית, מאשר לימודי קוראן, הברית החדשה וטקסטים בשפה הערבית. נוסף על כך סובלים בתי הספר הערבים מקיפוח מתמשך בתקציב: משרד החינוך מקצה להם תקציבים נמוכים בהרבה לעומת תקציבי בתי הספר העבריים. המצב מחמיר כיוון שהרשויות המקומיות ביישובים הערבים אינן יכולות לסייע למערכת החינוך בשל מצבן הכספי הרעוע.

כתוצאה מקיפוח מתמשך זה, בן עשרות שנים, סובלים רוב בתי הספר הערבים מתשתית לקויה שאינה עונה על צרכי התלמידים. קיים מחסור מתמיד במוסדות חינוך לגילאים שאינם נכללים במסגרת חוק חינוך חובה ולתלמידים בעלי צרכים מיוחדים. האפליה קיימת גם בכל האמור בתוכניות הסיוע וההעשרה לתלמידים חלשים ולתלמידים מחוננים. מדיניות האפליה של משרד החינוך גורמת לכך, שהתלמידים הערבים אינם נהנים מהיקף הסיוע שממנו נהנים תלמידים יהודים כדבר מובן מאליה.

תוצאות האפליה המתמשכת ניכרות

הערבית. הפנייה באה, בין השאר, על רקע העובדה שאפילו במכשירים האוטומטיים המוצבים ביישובי הערבים אין הוראות הפעלה בערבית.

בנק הפועלים השיב, כי כמה משירותיו ניתנים בשפה הערבית, וזאת כאשר הוא מוצא לנכון לעשות זאת. עם זאת, היות שרוב לקוחותיו הערבים קוראים ומדברים עברית, אין צורך לתת את כל שירותי הבנק בשפה הערבית.

ב-1999 שבה עדאלה ופנתה לבנק הפועלים, והפעם גם לבנק ישראל, ושוב העלתה את עניין השימוש בשפה הערבית בפרסומי מידע מטעם הבנקים ובהוראות ההפעלה של המכשירים האוטומטיים.

הפעם השיב בנק הפועלים, כי בכוונתו להציב מכונות אוטומטיות ובהן הוראות הפעלה בערבית ב"אזורים המתאימים" ברבע הראשון של שנת 2000. אולם, חרף התחייבות הבנק הדבר טרם בוצע. הבנק טוען כי סדר קדימויות הוא שמונע זאת.

בהישגי התלמידים: 84% מבין התלמידים הנפלטים ממערכת החינוך הם ערבים; רק 30% מבין תלמידי התיכון הערבים עומדים בהצלחה בבחינות הבגרות – לעומת 45% בקרב התלמידים היהודים.

החלת תוכניות שח"ר באופן שווה גם במערכת החינוך הערבית

בג"ץ 2814/97 ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי ואח' נגד משרד החינוך ואח'; העתירה הוגשה במאי 1997; פסק הדין ניתן ביולי 2000

במאי 1997 עתרה עדאלה נגד משרד החינוך והתרבות בדרישה להחיל את תוכניות אגף שח"ר באופן שווה על תלמידים ערבים, בשם ועדת המעקב לענייני החינוך הערבי וקבוצת ועדי הורים בנגב.

תוכניות אגף שח"ר, המופעלות מאז שנות ה-70, נועדו לסייע לתלמידים חלשים הבאים מרקע חברתי-כלכלי קשה, כדי לשפר את הישגיהם, להעלות את ציוניהם, למנוע נשירה ולהביאם לרמת שאר התלמידים במדינה. הצלחתן של תוכניות אלו גדולה, והן נחשבות ל"ספינת הדגל" של משרד החינוך.

אולם, תוכניות שח"ר אינן מופעלות ביישובים הערבים, בעוד שכשליש מהתלמידים היהודים השתתפו בהן. בעתירה נטען כי היישום הלא-שוויוני של התוכניות רק מרחיב את הפערים בין תלמידים יהודים לערבים, וזאת בניגוד למנדט הרשמי של האגף, שהוא צמצום פערים.

בכך, הוסיפו העותרים, מפר משרד החינוך את עקרון השוויון ואת שוויון ההזדמנויות בחינוך, ונוקט אפליה מכוונת נגד תלמידים ערבים. תימוכין לכך נמצאו בדו"ח מבקר המדינה, שקבע כי הנחיות

מנהל תוכניות שח"ר, שהתוכניות מיועדות לעולים חדשים, וליוצאי צפון אפריקה ואסיה בלבד, נועדו למעשה להוציא את התלמידים הערבים מכלל הזכאים להן.

בעקבות העתירה הוציא בית המשפט במאי 1997 צו על-תנאי שהורה למשרד החינוך להשיב בתוך 60 יום מדוע אין התוכניות מיושמות לגבי תלמידים ערבים. בתשובתו הודה משרד החינוך, כי אכן הפלה תלמידים ערבים לרעה בכך שלא הפעיל את תוכניות שח"ר עבורם, אך טען כי יידרשו לו חמש שנים על מנת להפעיל את התוכניות בהדרגה גם ביישובים הערבים. משרד החינוך הציע בתשובתו, כי בשנת 1998 יפעיל את התוכניות בכל בתי הספר הערבים בנגב ובכמה בתי ספר בצפון הארץ. עוד הסכים המשרד להגדיל את מספר שעות הלימוד בכל בתי הספר הערבים בתוך חמש שנים, ולהגדיל את הקצבות המשרד לבתי הספר הערבים ב-3 מיליון שקל. כן נמסר לבית המשפט, כי הוקמה ועדה שתבדוק את מצב החינוך בבתי הספר הערבים בכלל ואת יישום תוכניות שח"ר בפרט.

בדצמבר 1997 התקיים בבית המשפט העליון דיון בעקבות תשובת משרד החינוך, ובו טענה עדאלה כי ביישום החלקי וההדרגתי של התוכניות שמציע המשרד אין די, וכי יש להפעיל לאלתר תוכניות העשרה בבתי הספר הערבים על מנת לתקן את האפליה המכוונת משך שנים רבות. זאת ועוד, נטען, כל עיכוב בהפעלת התוכניות יהיה בבחינת מתן היתר להמשך אפליה זו, שמשרד החינוך עצמו הודה בקיומה.

בתום הדיון וחרף טענות עדאלה, החליט בית המשפט העליון לדחות את מתן ההחלטה ב-4 חודשים, שבמהלכם היה על הוועדה לדון ולהמציא את ממצאיה לבית המשפט.

בשאלות המשפטיות. עם זאת, המשיבים חויבו לשלם לעותרים 20,000 ש"ח הוצאות משפט.

הפעלת חוק חינוך חובה לגילאי 3 ו-4 ביישובים הערבים

בג"ץ 2773/98 ועדת המעקב העליונה לענייני האוכלוסיה הערבית ואח' נגד ראש ממשלת ישראל; העתירה הוגשה במאי 1998; בקשה לצו ביניים הוגשה ביולי 1999

בינואר 1999 קיבלה הכנסת ברוב גדול תיקון לחוק חינוך חובה, תש"ט-1949, המחיל חינוך חובה חנים גם על ילדים בני 3 ו-4. החוק הסמיך את שר החינוך להחליט כיצד והיכן יתחיל יישום החוק, והוא החליט להתחיל ביישובים השוכנים באזורי עדיפות לאומית א' וברשויות הנכללות במסגרת פרויקט שיקום שכונות. בשתי מסגרות אלו יישובים ערבים בודדים.

במאי 1998 הגישה עדאלה עתירה לבית המשפט נגד הסיווג השרירותי והמפלה שנקטה הממשלה בהגדרת אזורי עדיפות לאומית (בג"ץ 2773/98, ראו עמ' 53). בשל חשיבות הסוגיה הורה בית המשפט – לאחר הוצאת צו על-תנאי – על שמיעת העתירה בפני 7 שופטים.

במאי 1999 פנתה עדאלה לשר החינוך, ודרשה כי תיקון חוק חינוך חובה המתייחס לגילאי 3-4 יופעל על פי קריטריונים חברתיים-כלכליים, ולא רק באזורי עדיפות לאומית. השר דחה את פניית עדאלה והמשרד המשיך להפעיל את התיקון רק באזורי עדיפות לאומית.

ביולי 1999 עתרה עדאלה לבית המשפט העליון בבקשה שיוציא צו ביניים שימנע ממשרד החינוך את יישום החוק אך ורק באזורי עדיפות לאומית, כל עוד לא פסק בית המשפט בעתירת עדאלה בעניין זה.

בעקבות הגשת בקשה זו השיב שר החינוך דאז, יוסי שריד, כי לרשימת

בסוף חודש דצמבר 1997 עתרה עדאלה לבית המשפט העליון בבקשה, כי בית המשפט ישוב וישקול את החלטתו בדבר דחיית הדיון. בבקשתה ציינה עדאלה, כי בעבר הוקמו כבר כ-10 ועדות מטעם משרד החינוך שדנו במצב החינוך הערבי, אך המלצותיהן לשיפור המצב לא יושמו מעולם. בעצם הדחייה, נטען עוד, נפגעות זכויות העותרים, שכן על בית המשפט להכריע בעתירה לגופה.

נוסף על כך ביקשה עדאלה, בהליך נפרד, כי בית המשפט יוציא צו ביניים שיאסור על משרד החינוך להקצות כספים ליישום תוכניות שח"ר בבתי הספר העבריים ב-1998, עד למתן החלטתו של בית המשפט בעתירה. בית המשפט דחה את שתי העתירות.

בישיבה שהתקיימה במארכס 1998 שב בית המשפט ודחה את המשך הדיון בעניין.

במאי 1998 שוב התקיים דיון, בו הודיע בית המשפט כי בכוונתו להכריע בשאלה, אם יש להפעיל את תוכניות שח"ר בחינוך הערבי כולו בבת אחת או בהדרגה.

בפברואר 1999 ביקשו השופטים מנציגי משרד החינוך להמציא להם מידע נוסף בעניין זה.

בינואר 2000 העבירה עדאלה לבית המשפט מידע נוסף המוכיח, כי משרד החינוך לא עמד בהתחייבותו להחיל שוויון מלא במערכת החינוך בתוך 5 שנים.

ביולי 2000 דחה בית המשפט את העתירה. פסק הדין ציין את ההתקדמות שהחלה ביישום התוכניות מאז הגשת העתירה, וקבע כי אין חולקין שהמגזר הערבי הופלה לרעה, ועל כן יש לתקן עוול זה. מטעמים פרוצדורליים בית המשפט סירב לרדן ב-30% מתוכניות אגף שח"ר הפועלות במסגרת תוכנית שיקום שכונות. בית המשפט קבע כי כיוון שמשרד החינוך החל ביישום התיקונים, אין צורך להכריע

הרשויות שבהן יופעל חוק חינוך חינוך גם יוספו 34 רשויות ערביות. השר שריד גם הצהיר, כי בעתיד ייושם החוק על פי קריטריונים חברתיים-כלכליים בלבד.

החלת החוק על פי קריטריונים חברתיים-כלכליים משמעה החלתו כמעט בכל היישובים הערבים. כמו בעתירה בעניין שח"ר, גם כאן תיקנה המדינה את האפליה בצורה חלקית, וטענה כי בעתיד יושוו הקריטריונים.

בעקבות הודעת השר דחה בית המשפט את הבקשה למתן צו-ביניים בטענה כי תשובת השר עונה על סעדי הבקשה.

הקמת בתי ספר בביר הדאג'

בג"ץ 5221/2000 דחלה אבו-גרודוד ואח' נגד המועצה האזורית רמת הנגב ואח'; העתירה הוגשה ביולי 2000; צו על תנאי ניתן ביולי 2000

34% מילדי היישוב ה"לא-מוכר" ביר הדאג' בגילאי 3-18 אינם לומדים בבתי ספר או במסגרות חינוכיות אחרות. כיוון שאין בתי ספר בכל האזור, הילדים נאלצים לנסוע מרחקים ארוכים (32-40 ק"מ) כדי להגיע לבתי הספר שלהם. עדאלה, בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח בישראל, עתרה נגד המועצה האזורית רמת הנגב ושר החינוך, בדרישה להקים בתי ספר ביישוב. העתירה הוגשה בשם המועצה האזורית לכפרים הלא-מוכרים, ועדי הורים ואזרחים ערבים, תושבי ביר הדאג'. העתירה תלויה ועומדת.

יישום דו"ח משרד הבריאות לגבי בית ספר בלוד

משרד הבריאות הכין דו"ח בעניינו של בית הספר היסודי אלזהרא בלוד. הדו"ח ציין את השיפורים הנדרשים בתנאי התברואה בבית הספר כדי לאפשר את הלימודים בו.

עיריית לוד לא יישמה את האמור בדו"ח. ביוני 2000 פנתה עדאלה אל עיריית לוד בדרישה לשפץ את בית ספר אלזהרא כאמור בדו"ח משרד הבריאות וכמתחייב מחובתה כרשות מקומית. בעקבות הפנייה החלה העירייה ביישום מסקנות הדו"ח.

גני ילדים בשגב שלום (שקייב)

בג"ץ 8534/99 ועד ההורים ביישוב שגב שלום ואח' נגד ראש המועצה המקומית הממונה בשגב שלום ואח'; העתירה הוגשה בדצמבר 1999; פסק הדין ניתן בינואר 2000

אחד מ-34 היישובים שנכללו במסגרת חוק חינוך חינוך הוא העיירה הבדווית שגב שלום (שקייב) השוכנת בנגב. שגב שלום הוא אחד היישובים העניים ביותר בישראל. שיעורי האבטלה בו הם מן הגבוהים במדינה. כך גם שיעורי הנשירה של תלמידים מבתי הספר. משך שנים ניהלה את ענייני היישוב מועצה מקומית ממונה מטעם משרד הפנים, שבראשה עמד ראש מועצה יהודי, ולתושביו לא הותר לבחור את נציגיהם.

החלטת שר החינוך להכליל את שגב שלום ברשימת היישובים שבהם יינתן חינוך חינוך לבני 3 ו-4 התבססה על מצבו החברתי-כלכלי הקשה של היישוב. משרד האוצר תמך בהחלטה זו, והקצה כספים להקמת גני ילדים לפעוטות בגילים אלה, שיפעלו החל מ-1 בספטמבר 1999.

באוקטובר 1999 פתחה המועצה המקומית 4 גני ילדים ל-200 פעוטות, 200 ילדים אחרים נותרו בלא כל מסגרת חינוכית. גם 4 גני הילדים שנפתחו לא עמדו בתקן שקבע משרד החינוך לחינוך ילדים בגילים אלה – היו בהם יותר ילדים מהמקסימום המותר לגן אחד, ולא היה די מרחב למשחקים.

בנובמבר 1999 סגרה המועצה המקומית

עבור שירותים שונים עבורם, והנטל נופל על הורי התלמידים.

במאי 2000 פנתה עדאלה למועצה האזורית חוף הכרמל ולעיריית חיפה בעניין זה. המועצה האזורית חוף הכרמל נדרשה לממן את הוצאות שכר הלימוד, שכן מוטלת עליה חובה לאפשר לתלמידים שבשטח השיפוט שלה לקבל חינוך הולם. עיריית חיפה – שפתחה בהליכים משפטיים נגד הורי התלמידים – נדרשה לתבוע את שכר הלימוד מן המועצה האזורית חוף הכרמל, ולא מההורים.

בתשובה לפנייתה של עדאלה החליטה עיריית חיפה שלא לדרוש תשלום מתלמידי עין חוד מעתה ואילך, אך סירבה למחוק את החוב שנוצר. עדאלה ממשיכה לטפל בעניין זה.

הסעת תלמידים ערבים מכפר דחי

בג"ץ 5562/97 מייסא זועבי ואח' נגד עיריית עפולה ואח';
העתירה הוגשה בספטמבר 1997; פסק הדין ניתן בספטמבר

1997

הכפר דחי נמצא בתחום השיפוט של עיריית עפולה. מתגוררים בו 700 תושבים. ילדי הכפר לומדים בבית ספר יסודי הנמצא במרחק 7 קילומטרים ממנו, ובבית ספר תיכון השוכן מרחק 15 קילומטרים מן הכפר. אין בתי ספר בכפר עצמו. עד שנת 1997 דאגה עיריית עפולה להסעת התלמידים אל שני בתי הספר הללו. בשנת 1997 הפסיקה העירייה לתת שירות זה בטענה, כי תושבי דחי אינם משלמים ארנונה, וכי משרד החינוך לא העביר את השתתפותו במימון הסעת התלמידים. במחאה על החלטת העירייה התלמידים והוריהם שבתו והפגינו, אך העירייה עמדה בסירובה, והתלמידים לא למדו במשך חודש.

את גני הילדים. עקב מחאות ההורים התחייב ראש המועצה המקומית הממונה לתקן את הטעון תיקון ולחזור ולפתוח את הגנים, אך הוא לא עשה זאת.

בדצמבר 1999 עתרה עדאלה בשם ועד ההורים בשגב שלום נגד המועצה המקומית הממונה ביישוב ונגד משרד החינוך. בעתירה דרשה עדאלה, כי בהתאם להחלטת הממשלה יוקמו גני ילדים ל-400 ילדים, וטענה כי המועצה המקומית ומשרד החינוך מפרים את זכותם של הילדים לקבל חינוך על פי החוק. עוד צוין בעתירה, כי השר הפר את התחייבותו שניתנה בתצהיר שהגיש לבית המשפט בעתירה המקורית בעניין זה, כלומר שייפתחו גני ילדים לבני 3 ו-4 עד 1 בספטמבר 1999.

זמן קצר לאחר הגשת העתירה הוציא בית המשפט צו על-תנאי שבו הורה למשיבים להשיב על העתירה בתוך 7 ימים. בעקבות הוראה זו שבה המועצה המקומית הממונה ופתחה את גני הילדים בשגב שלום.

בדיון שהתקיים בינואר 2000 הורה בית המשפט למשיבים לשלם לעדאלה הוצאות משפט בסך 5,000 ש"ח.

תשלום שכר לימוד עבור תלמידים מעין-חוד

עין חוד הוא אחד "הכפרים הלא-מוכרים", שבהם החליטה הממשלה "להכיר" בשנת 1996. עם זאת, עדיין לא הושלמו תהליכי התכנון והכנת תוכנית המתאר של הכפר, ועדיין אין כביש סלול המוביל ליישוב. ביישוב עין חוד אין חטיבת ביניים ואין בית ספר תיכון, והתלמידים בגילאים אלה נאלצים לנסוע ללמוד בחיפה. המועצה האזורית חוף הכרמל, שבשטחה נמצא היישוב, מספקת אמנם הסעה חינם לתלמידים, אך מסרבת לשלם תשלומים

בספטמבר 1997 עתרה עדאלה לבית המשפט העליון בשם 90 תלמידים מכפר דחי נגד עיריית עפולה ומשרד החינוך בדרישה ששירותי ההסעה יחודשו, על פי חובת העירייה ומשרד החינוך במסגרת חוק לימוד חובה, תש"ט-1949, שכן חובה זו קיימת בלא קשר לתשלומי הארנונה.

בית המשפט הוציא מייד צו על-תנאי שהורה למשיבים להשיב בתוך 15 ימים על העתירה.

בתוך שבוע חידשה עיריית עפולה את ההסעות לתלמידי הכפר דחי.

בעקבות העתירה פסק בית המשפט, כי עיריית עפולה ומשרד החינוך ישלמו לעותרים 5,000 ש"ח הוצאות משפט.

ילדים ערבים בעלי צרכים מיוחדים וחוק חינוך מיוחד

ב-1998 ערך מכון ברוקדייל מחקר ביחס לילדים נכים בישראל, וחשף פערים בין הטיפול בילדים בעלי צרכים מיוחדים והמתקנים העומדים לרשותם ביישובים ערבים, לבין המצב במגזר היהודי. המחקר העלה, למשל, כי שיעור מחלות הנפש בקרב ילדים ערבים הוא פי 3 מאשר בקרב ילדים יהודים, וכי שיעור העיוורים הוא פי 2. לעומת זאת נמצא במחקר, כי מספר הילדים היהודים המקבלים טיפול עקב נכותם גדול פי 2 מזה של ילדים ערבים, ובאזורים מסוימים אף גדול פי 3.

מחקר מקביל, שערך ארגון שתי"ל, והוגש לכנסת ב-1998, הראה כי לפחות 250 ילדים ערבים בני חמש ופחות, בעלי צרכים מיוחדים, שוהים בבית מפני שאין להם נגישות למוסדות חינוך; למעלה מ-5,000 ילדים מכיתה א' עד תה ט' לומדים במסגרות חינוך רגילות בלא כל סיוע מיוחד כמתחייב ממצבם; 1,400 ילדים ערבים הזכאים לטיפול פרה-רפואי אינם מקבלים

כל שירות או טיפול; וכי 30 מבין 36 מוסדות לחינוך מיוחד של ילדים ערבים אינם מסוגלים לתת את השירותים הנחוצים לתלמידיהם.

ב-1999 טיפלה עדאלה במספר מקרים שעניינם השירותים והחינוך שמקבלים ילדים ערבים בעלי צרכים מיוחדים.

בחודש מארס 2000 הגישה עדאלה ליושבת ראש הוועדה הציבורית לבחינת יישום חוק חינוך מיוחד חוות דעת, באשר ליישום החוק כלפי ילדים ערבים בעלי צרכים מיוחדים. בדו"ח שפרסמה הוועדה נכללו מרבית טענות עדאלה, ומסקנותיו אומצו על ידי מנכ"ל משרד החינוך. עדאלה עוקבת אחרי האופן בו ייושמו מסקנות הדו"ח.

ועדות השמה לא מכונסות

על מנת לקבוע אם ילד זכאי לשירותים מיוחדים חייבת הרשות המקומית לכנס ועדת השמה שתדון בכל מקרה ומקרה. פעמים רבות, רשויות מקומיות ערביות אינן מכנסות ועדות כאלה, בשל מחסור בתקציב. וכך, הילדים הערבים בעלי הצרכים המיוחדים אינם יכולים לקבל את השירותים שהם זכאים להם.

באוגוסט 1999 נודע לעדאלה, שבכפר קלנסווה שבאזור המשולש לא כונסה ועדת השמה בשל מחסור בתקציב למימון שכרו של פסיכולוג מתאים. כתוצאה מכך היו ילדים בקלנסווה שנתרו בבית או ששולבו בבתי ספר שאינם מסוגלים להעניק להם את השירותים הנחוצים. עדאלה שיגרה כמה מכתבים לראש המועצה המקומית קלנסווה ולמשרד החינוך, וטענה כי בכך מופרת זכותם של הילדים להליכים נאותים שיקבעו את זכאותם לשירותים מיוחדים, וזכותם לחינוך נפגעת. בעקבות פניית עדאלה העביר משרד

החינוך תקציב למועצה המקומית, ובאוקטובר 1999, שכרה זו פסיכולוג וכינסה את ועדת ההשמה. בדיוני הוועדה הוכרה זכאותם של ילדים רבים לקבלת שירותים מיוחדים.

מחסור במסגרות לחינוך מיוחד

בינואר 1999 פנתה עדאלה למשרד החינוך ולראש המועצה המקומית הממונה תל-שבע בשם שתי ילדות בעלות צרכים מיוחדים. אחת הילדות, בת שמונה וחצי בעת הפנייה, אובחנה כזקוקה לשירותים מיוחדים בהיותה בת חמש. הילדה השנייה, בת שלוש וחצי, אובחנה בגיל שלוש. על אף החלטות ועדת ההשמה, שתי הילדות לא קיבלו מעולם שירותים מיוחדים, ואף לא למדו בבית ספר.

עדאלה תבעה, כי הילדות ישולבו לאלתר בבית ספר המעניק שירותים מיוחדים המתאימים לצרכיהן, וטענה כי ההתעלמות מהחלטות ועדת ההשמה, הפרה את זכותן של הילדות לחינוך. לאחר שהפנייה לא נענתה, פנתה עדאלה לפרקליטות המדינה בדרישה ליישום מיידי של החלטות ועדת ההשמה.

בפברואר 1999 איתר משרד החינוך בית-ספר עבור הילדות, הודיע כי גן ילדים נוסף עבור ילדים בעלי צרכים מיוחדים יוקם בשנת הלימודים הבאה, וכן כי יגדיל את התקן לפיקוח על החינוך המיוחד של ילדים ערבים בנגב, על מנת למנוע הישנות מקרים דומים.

הוצאת ילדי שגב שלום (שקייב) מבי"ס לחינוך מיוחד בכסייפה

ביולי 1999 החליטה המועצה המקומית הממונה ביישוב כסייפה להוציא את כל הילדים בעלי הצרכים המיוחדים משגב

שלום (שקייב) מבית הספר לחינוך מיוחד שבשטח היישוב, בנימוק שמועצת שגב שלום חייבת לה כסף. בשגב שלום אין בית ספר לחינוך מיוחד. בשתי העיירות היו באותו זמן מועצות ממונות שבראשן פקיד יהודי.

באמצע יולי 1999 התערבה עדאלה בעניין בעקבות פניית הורי הילדים. במכתב למועצה המקומית הממונה בכסייפה נדרשה זו לחזור בה מהחלטתה הבלתי-חוקית, וצוין כי עקב צעד זה נשללת מן הילדים זכותם לחינוך. נוסף על כך פנתה עדאלה לפרקליטות המדינה, והתריעה כי תנקוט צעדים משפטיים נגד המועצה אם זו לא תבטל את החלטתה. בעקבות הפנייה לפרקליטות, המועצה המקומית הממונה בכסייפה אפשרה לילדים לחזור לבית הספר.

מימון ממשלתי לתלמידים בפנימיות

בנובמבר 1998, עם פרסום הצעת חוק התקציב לשנת הכספים 1999, נודע כי 56 מיליון שקלים הוקצו לפנימיות שבהן מתגוררים ולומדים ילדים ממשפחות הנמצאות במצוקה כלכלית או בעלי צרכים מיוחדים – אולם רק למוסדות שבהם ניתן חינוך יהודי-חרדי.

באותו חודש פנתה עדאלה לשר העבודה והרווחה, ליו"ר ועדת הכספים של הכנסת וליועץ המשפטי לממשלה, וציינה כי הקצבת כספים למוסדות חרדיים בלבד היא בגדר אפליה פסולה ובלתי-חוקית. עוד צוין בפנייה, כי בניגוד לילדים יהודים, שבפניהם קיימת האפשרות ללמוד במוסדות חרדיים, לילדים הערבים אין אפשרות כזו, ובכך, למעשה, נשללת מהם הטבה זו לחלוטין. במכתב נדרשה עדאלה לשנות את הצעת החוק, כך שכל

הערבים במהלך שנת 1998. לשם השוואה, לבתי הספר היהודיים הוקצו לאותה מטרה באותה שנה 70 מיליון שקל.

אפליה בקריטריונים לקבלת מלגות ללימוד באוניברסיטאות

בינואר 1997 פנתה עדאלה לשר החינוך עקב הכוונה להגדיל את ההטבות המוענקות לסטודנטים יוצאי צבא. בעקבות פנייה זו ופניות של ארגונים אחרים חזר בו משרד החינוך.

במארס 1997 פנתה עדאלה לפרקליטות המדינה, וביקשה כי תועבר אליה רשימת הקריטריונים שעל פיהם יכולים סטודנטים יוצאי צבא לקבל מלגות לימודים באוניברסיטאות. כאשר התקבלה הרשימה, שעד אז לא היתה ידועה ולא פורסמה, התברר לעדאלה כי שירות צבאי מזכה את הסטודנט ב-20 נקודות. לקבלת מלגה נחוצות 70 נקודות. שיטת ניקוד זו מפלה בבירור סטודנטים ערבים שאינם משרתים בצבא.

אוכלוסיית המדינה תוכל להנות מהתקציב, וכי ייקבעו קריטריונים ברורים והוגנים לחלוקת כספי ציבור לפנימיות.

בדצמבר 1998 נענה היועץ המשפטי לממשלה לדרישות עדאלה, והורה ליו"ר ועדת הכספים של הכנסת למחוק מהצעת החוק את הסעיף המקצה כספים למוסדות חרדיים בלבד, ולאחר מכן פורסמו הקריטריונים להקצאת הכספים, אשר תוקנו בהתאם.

תקציב לאבטחה בבתי ספר

עקב התגברות מעשי האלימות ותופעות עברייניות בבתי הספר החליטה הממשלה להציב מאבטח בכל בית ספר, ולהעביר למשרד החינוך את התקציבים הנחוצים לביצוע החלטה זו. אולם הממשלה הורתה למשרד החינוך להעביר כספים אלו לבתי ספר עבריים וזאת מ"נימוקים בטחוניים". בתי הספר הערבים, במיוחד אלה הנמצאים ביישובים ברמה חברתית-כלכלית נמוכה, סובלים הן מרמת אלימות גבוהה בין התלמידים, והן מקרבתם של עבריינים. הניסיון בחינוך העברי מוכיח כי למאבטחים השפעה מכרעת בהרחקתם של גורמים עבריינים ומניעת פעילויות כמו סחר בסמים ליד בתי הספר.

בעקבות פנייה של אזרחים ושל ארגונים שונים, ובהם עדאלה, החליטה הממשלה להקצות כספים גם לבתי הספר הערבים, ולהעבירם באמצעות המשרד לבטחון פנים. אלא שהכסף מעולם לא הועבר לבתי הספר. עקב כך פנתה עדאלה לשר לבטחון פנים ודרשה כי לרשויות המקומיות הערביות יוקצו כספים באופן שווה לזה שהוקצה לרשויות היהודיות.

בעקבות פנייה עדאלה הקצה המשרד לבטחון פנים 4 מיליון שקל למרכז השלטון המקומי להצבת מאבטחים בבתי הספר

זכויות דתיות

במדינת ישראל, המגדירה את עצמה כמדינת העם היהודי, אין הפרדה בין דת למדינה. דבר זה בא לידי ביטוי בתחום הפוליטי, בתחום המשפטי, בתכני מערכת החינוך, וכמובן, גם בתפקודו של משרד הדתות. משרד הדתות מתפקד למעשה כמשרד הדת היהודית. עיקר תקציבו מופנה למוסדות דת יהודיים ולשירותי דת יהודיים. לשם המחשה, בשנת 1997 הוקצבו רק 2% מתקציב המשרד לכל העדות הדתיות האחרות גם יחד. בשנת 1998 עמד השיעור על 1.86% בלבד. בסמכותו של שר הדתות להכריז על אתרים כאתרים קדושים, אך מעולם לא נעשה שימוש בסמכות זו לגבי אתרים שאינם יהודיים, וכך הם לא זכאים למימון ולהגנה על קדושתם.

הגם שבפועל אין שוויון בין הדתות השונות בישראל, הרי שלכאורה, הן חוקי המדינה והן בית המשפט העליון בהחלטות שונות, רואים בזכויות דתיות זכויות יסוד של האזרחים.

אפליה בהקצאת תקציבי משרד הדתות לעדות הדתיות הערביות

בג"ץ 240/98 עדאלה ואח' נגד השר לענייני דתות ואח'; העתירה הוגשה בינואר 1998; פסק הדין ניתן בדצמבר 1998

בפברואר 1997 עתרה עדאלה, בשם חמישה מנהיגים מוסלמים, דרוזים ונוצרים, נגד שר הדתות ושר האוצר, בעניין תקציב משרד הדתות שמפלה לרעה את בני העדות הדתיות הערביות. באותה שנה הקצה חוק התקציב לעדות אלה 2% מתקציב משרד הדתות, למרות שהאזרחים הפלסטינים היוו קרוב ל-20% מאזרחי המדינה. עדאלה טענה בעתירה כי יש להקצות להם

תקציבים על פי חלקם היחסי באוכלוסייה. בעתירה אוזכרו חוות דעת של היועץ המשפטי לממשלה מ-1995 ודו"ח מבקר המדינה מ-1996, שבהן נקבע כי בהקצאות הלא-שוויוניות של משרד הדתות לבני הדתות השונות יש משום אפליה לרעה של הפלסטינים אזרחי ישראל. העתירה התבססה בעיקר על הפרת עקרון השוויון, ועדאלה ביקשה כי בית המשפט יקבע כי הזכות לשוויון מעוגנת בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, וכי הסעיפים בחוק התקציב שהפרו עיקרון זה דינם להתבטל. הדיון בעתירה נערך בספטמבר 1997. בית המשפט ציין, כי היות שהעתירה התייחסה לשנת התקציב 1997, לא היה טעם לדון בה באותו שלב. על פי הצעת בית המשפט משכה עדאלה את העתירה תוך שמירת זכותה לשוב ולהגישה ביחס לתקציב 1998, אם הנסיבות יצדיקו זאת.

ואכן, בינואר 1998, מייד אחרי שהכנסת חוקקה את חוק התקציב ל-1998, הגישה עדאלה עתירה נוספת שחזרה על טיעוני העתירה הקודמת, הפעם תוך בקשה שבית המשפט ידון בה לאלתר. בעתירה זו צוין, כי ב-1998 הקצה משרד הדתות למוסלמים, נוצרים ודרוזים עוד פחות מן ההקצאה בשנה הקודמת - 1.86% בלבד מתקציב המשרד.

הדיון בעתירה זו התקיים בסוף ינואר 1998. בית המשפט הורה לעדאלה ולמשרד הדתות לנסות להגיע להסכם שיסדיר את ההקצאות לבני הדתות שקופחו, על פי צרכיהן. עדאלה הגישה מסמך ברוח זו למשרד הדתות בחודש מארס 1998, אך היות שמשרד הדתות לא ניהל כל משא ומתן עם עדאלה, שבה זו וביקשה לקבוע תאריך לדיון בבג"ץ. בדיון שהתקיים בחודש מאי 1998 שב בית המשפט והורה לצדדים לנהל משא ומתן רציני ביניהם. המשא ומתן לא עלה יפה, ולפיכך נתן

בית המשפט פסק דין בדצמבר 1998. בפסק הדין נקבע, כי תקציב משרד הדתות אמנם מפלה לרעה את העדות הדתיות הערביות, אך למרות זאת דחה בית המשפט את העתירה, בטענה שהסעדים המבוקשים הם כלליים ולא ספציפיים, כלומר אינם מתייחסים לצרכים מסוימים של שלוש הדתות. פסק הדין קובע, כי בפני העותרים פתוחה האפשרות להעלות בעתיד נושא של אפליה ספציפית בתחום זה. לפיכך, העתירה נדחתה, על אף שבית המשפט הכיר בכך כי קיימת אפליה של העדות הערביות בישראל בתחום תקצוב שירותי הדת.

בית המשפט לא פסק בשאלה, אם עקרון השוויון מעוגן בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

תקציב בתי העלמין

בג"ץ 1113/99 עדאלה נגד השר לענייני דתות ואח'; העתירה הוגשה בפברואר 1999; פסק הדין ניתן באפריל 2000

בפברואר 1999, בעקבות דחיית עתירת עדאלה בעניין תקציב משרד הדתות לשנת 1998, עתרה עדאלה לבית המשפט העליון נגד שר הדתות בדרישה לבטל שני סעיפים בתקציב המשרד לשנת הכספים 1999, אשר הקצו כספים למימוןם של בתי עלמין יהודיים בלבד. לאור טענת הכלליות של בית המשפט בעתירה הקודמת, התמקדה עדאלה הפעם בשני סעיפים בלבד.

עדאלה אף דרשה כי משרד הדתות יפרסם קריטריונים ברורים ולא מפלים בדבר הקצאת כספים לכל בתי הקברות. בעתירה צוין, כי בתי קברות של מוסלמים, דרוזים ונוצרים אינם מקבלים תקציב כלשהו.

באפריל 1999 הוציא בית המשפט העליון צו על-תנאי שהורה למשרד הדתות

להשיב על טענות עדאלה בתוך 30 יום. בתשובתו טען משרד הדתות, כי הכספים מוקצים על פי צרכיהן של הקהילות הדתיות, וכי החלק היחסי המוקצה לבתי העלמין היהודיים משקף את צרכיה של הקהילה היהודית. עוד נטען בתשובה, שמיומן בתי הקברות הוא נייטרלי, וכי חלק מהתקציב מופנה לבתי קברות לא-יהודיים. עדאלה השיבה על כך, שאין כל קריטריונים להקצאת הכספים, והמציאה לבית המשפט נתונים המלמדים, כי כספים הוקצו אך ורק לבתי קברות יהודיים.

בנובמבר 1999 הורה נציג משרד המשפטים לכנסת להפסיק לדון בתקציב משרד הדתות לשנת 2000 – כיוון שעקב חוסר השוויון שהיה בסעיפי ההקצבות בו אי-אפשר יהיה להגן עליו בבג"ץ. בפנייתו אוזכרה עתירת עדאלה, שבאותה עת היתה מונחת בפני בית המשפט.

באפריל 2000 פסק בג"ץ, כי על משרד הדתות להקצות כספים לבתי קברות באופן שוויוני. בית המשפט דחה את טענת המדינה כי לא היתה כל אפליה, וקבע כי לא הומצא לו כל הסבר לקיומם של שני סעיפים אלו שעל פניהם פוגעים בעקרון השוויון. כן צוין בהחלטה, כי מן העתירה למד בית המשפט על ההזנחה החמורה של בתי הקברות הערביים, וכי בכך אין משום כבוד לחיים או למתים.

פסק הדין השתרע גם על תקציב שנת 2000, וצוין כי על המשרד לעמוד בחובת השוויון גם בתקציבי השנים הבאות.

בית המשפט הורה למשרד הדתות לשלם לעדאלה הוצאות משפט בסך 20,000 ש"ח. במאי 2000 פנתה עדאלה לפרקליטות המדינה וביקשה לדעת את גובה הסכום שיועבר לעדות הערביות ואת האמצעים שיינקטו בכדי להבטיח שהסכום יועבר וינוצל ביעילות. הפנייה לא נענתה. ביולי 2000 הגישה עדאלה בקשה דחופה למתן

הוראות לקיום פסק הדין, עדאלה ביקשה כי בית המשפט יורה למדינה להקצות סכומים קונקרטיים אשר יעמדו ביחס נאות לאלה שנקבעו לבתי העלמין היהודיים, וכן לקבוע קריטריונים להעברת סכומים אלה. בית המשפט העליון הורה למשיבים להשיב ובספטמבר 2000 הם הגישו תגובתם.

בתשובתם טענו המשיבים כי התקימה ישיבה בראשותו של השר לענייני דתות דאז, יצחק כהן, אשר הנחה את אנשי משרדו לפעול להקצאת הכספים על פי העקרונות שהותוו בפסק הדין.

בעקבות התשובה ניתנה החלטה בבית המשפט, בה הוא מבקש לברר מהו הסכום המיועד לבתי העלמין ליהודים בשנת 2000; מהו שיטת ההקצאה לבתי עלמין לערבים; מהו הסכום שיוקצה לבתי העלמין לערבים מתקציב שנת 2000; מהו הסכום שהוצא עד למתן ההחלטה לבתי עלמין לערבים; ומהו הסכום שמיועד לבתי עלמין מתקציב שנת 2000 אשר טרם הועבר למשרד הדתות. הארכה שניתנה לפרקליטות היתה עד ליום 26.10.2000. פרקליטות המדינה טרם השיבה.

פסק דין בעניין זה הנו פסק הדין הראשון בתולדותיו של בית המשפט העליון בו הוא מתייחס ליזכויות הקולקטיביות של האזרחים הערבים באופן מפורט, ומכאן חשיבותו המשפטית וההיסטורית.

תקציב למבני דת

בג"ץ 1399/2000 אתג'אה ואח' נגד השר לענייני דתות ואח'; העתירה הוגשה בפברואר 2000; פסק הדין ניתן במארכ 2001

עדאלה הגישה עתירה זו בשם ארגון אתג'אה – איחוד עמותות ערביות, ארגון-הגג של העמותות הערביות בישראל, נגד שר הפנים ושר השיכון בנימוק, שהתקציב

המיועד לבנייתם, שימורם ושיפוצם של מבני דת מפלה לרעה את המוסלמים, הדרוזים והנוצרים. לאלו מוקצבים רק 2.5% מן התקציב הכולל, על אף שחלקם של בני דתות אלו באוכלוסייה הוא קרוב ל-20%. עוד צוין, כי מדיניות זו עומדת בניגוד מפורש להמלצות מבקר המדינה בדבר חלוקה שוויונית של ההקצבות. עדאלה דרשה, כי משרד הדתות יקבע קריטריונים כלליים ולא מפלים לגבי הקצאת התקציב. בעתירה צוין, כי בהעדר תקציב, מצבם של 350 המסגדים בישראל הולך ומידרדר, וכי בכך מפרה מדיניות משרד הדתות את זכותם של המוסלמים, הדרוזים והנוצרים לקיים פולחן דתי באופן חופשי.

בית המשפט הוציא צו על-תנאי המורה למשיבים להשיב על העתירה בתוך 45 יום. כן הוצא צו ביניים שהקפיא את חלוקתם של 125 מיליון ש"ח מתקציב המיועד למבני דת.

בתשובת פרקליטות המדינה בשם משרדי הדתות, הפנים והבינוי והשיכון נטען, כי אין כל אפליה בתקציבים למבני דת, וכי למבני דת של הערבים נקבע תקציב נפרד השווה לתקציב מבני דת היהודיים. הפרקליטות טענה עוד, כי התוספת היחידה הקיימת בתקציב המיועד למבני דת יהודיים היא למקוואות, אשר אינם קיימים אצל העדות הערביות.

בישיבה האחרונה המליץ בית המשפט כי התקציב יפורט יותר, כך שיצינו מהם מבני דת הכלולים בכל סעיף, וכי ייקבעו קריטריונים לחלוקת התקציב. הצדדים הסכימו להצעת בית המשפט, ובעקבות כך הוא הורה למשיבים לשלם לעותרים סך של 5,000 שקלים כהוצאות משפט.

הריסת המסגד בחוסינייה

בג"ץ 1631/2000; בג"ץ 1878/2000 כמאל סוואעד נגד בית משפט השלום בעכו ואח'; הוגשו במארכס 2000

עדאלה הגישה עתירה זו נגד בית משפט השלום בעכו והוועדה המקומית לתכנון ולבנייה באזור משגב, על מנת לבטל צו הריסה נגד מסגד שבנו תושבי הכפר ה"לא מוכר" חוסינייה, שהוצא בנימוק שהמסגד נבנה בלא היתר בנייה. עדאלה טענה, כי לבית משפט השלום לא היתה סמכות לדון בצו ההריסה, שכן המסגד הוא מקום קדוש. נוסף על כך, לא נערכה התייעצות עם נציג העדה המוסלמית, בניגוד להנחיית היועץ המשפטי לממשלה, לנהוג כך לפני כל שינוי במצבו של מבנה דת. עוד טענה עדאלה, כי היות שהמסגד הוא מבנה הדת היחיד בכפר, תיפגע זכותם של תושביו לקיים פולחן דתי באופן חופשי. להגשת העתירה קדמה בקשה לצו ביניים – שניתן – ואשר מונע את הריסת המסגד עד לתום הדיון בעתירה. העתירה תלויה ועומדת בפני בית המשפט.

שימור מבני דת ומקומות קדושים

במארכס 1999 פנתה עדאלה למשרד הדתות, לעיריית אשקלון וליועץ המשפטי לממשלה בעקבות הכוונה להפוך את המסגד בעיריה הפלסטינית מג'דל, שעל חורבותיה נבנתה אשקלון, למסעדה. עדאלה דרשה כי העירייה תעצור את כל התוכניות ביחס למסגד, כי השימוש הנוכחי בו יופסק, וכי הוא ישומר כמקום קדוש. עוד ציינה עדאלה, כי על משרד הדתות חלה חובה על פי חוק להתייעץ עם מנהיגים דתיים ערבים לפני שיתיר שינוי או שיפוץ כלשהם במבנה המשמש לצרכים דתיים, וכי חובה זו לא מולאה.

משרד הדתות ועיריית אשקלון השיבו במכתבים סתמיים. עקב כך פנתה עדאלה ליועץ המשפטי לממשלה בדרישה לקבל הסבר מדוע לא שומר המסגד. בדצמבר 1999 הורה היועץ המשפטי לממשלה לעיריית אשקלון להעביר למשרדו מידע ביחס לשימוש הנוכחי במסגד ולשימוש המתוכנן לגביו בעתיד. כן נדרשה העירייה להסביר מדוע לא שימרה את המסגד.